De vogelboeken van Thijsse

Jos Rietveld

De betekenis van dr. Jac. P. Thijsse voor de natuur en haar bescherming in Nederland in de eerste helft van de twintigste eeuw valt moeilijk te onderschatten. Als geen ander heeft deze pionier bijgedragen aan het vormen van de publieke waardering voor de bedreigde natuur. Thijsse deed dat op velerlei wijzen. Eén daarvan was het schrijven van talloze boeken voor een groot publiek. Het is inmiddels honderd jaar geleden dat hij het standaardwerk 'Het Vogeljaar' publiceerde. Dat verscheen in 1904 en werd tot 1973 in zeven verschillende drukken uitgebracht. Thijsse schreef nog vier andere boeken over vogels. In dit artikel wordt de inhoud en achtergrond van deze vijf vogelboeken belicht.

Inleiding

Jacobus Pieter Thijsse (roepnaam Ko) werd in 1865 in Maastricht geboren. Hij werd opgeleid tot onderwijzer en ontwikkelde al op de kweekschool een bijzondere interesse voor de natuur. Op het eind van de negentiende eeuw bestond er nog nauwelijks publieke belangstelling voor de natuur. In deze periode van verstedelijking en industriële ontwikkeling stond het landschap vooral ten dienste van de mens. Natuur werd gezien als 'woeste grond' en werd op grote schaal in cultuur gebracht. Frederik van Eeden publiceerde in 1886 één van de eerste Nederlandse boeken ('Onkruid'), waarin gewezen werd op het belang en de schoonheid van de natuur. Thijsse raakte hierdoor geboeid en ontmoette in de persoon van Eli Heimans begin jaren negentig van die eeuw een gelijkgestemde geest. Samen publiceerden zij van 1894 tot 1901 een zestal populaire boekjes gericht op de schooljeugd, die in het teken stonden van de ontdekking van de natuur. In 1896 richtten Heimans en Thijsse het tijdschrift De Levende Natuur op. Deze uitgave bestaat nog steeds. Omstreeks 1900 stond Thijsse met een aantal gelijkgezinden aan de wieg van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging en de Nederlandse Ornithologische Vereniging.

Zaagbekken door Rein Stuurman in 'Het Vogelboekje' uit 1944.

Het populariseren van de natuur en daarmee het leveren van een bijdrage aan de bescherming daarvan (zonder

'Vogels in 't stoppelveld', geaquarelleerd door Sjoerd Kuperus voor 'Nederlandse Vogels'.

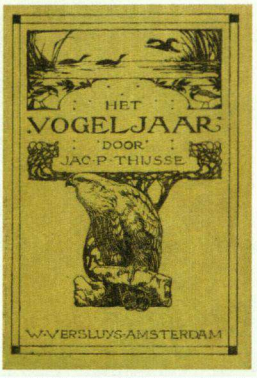

Het omslag van 'Het Vogeljaar' uit 1923.

de noodzakelijke vooruitgang te dwarsbomen) was het doel waaraan Thijsse in de periode 1890-1945 onverdroten heeft gewerkt. Hij zou circa vijfenveertig boeken en circa tweeduizend artikelen schrijven. Zijn vijf vogelboeken nemen binnen dit omvangrijke oeuvre een belangrijke plaats in.

Het Vogeljaar

In 1903 vatte Thijsse het plan op een boekwerk over de Nederlandse vogels te maken. Omstreeks 1900 waren er slechts enkele vogelboeken in het Nederlandse taalgebied beschikbaar (onder andere Schlegel 1860) en het ontbrak aan een voor het grote publiek geschreven overzichtswerk. Thijsse schreef dit boek omdat hij zich hevig stoorde aan de vogeljacht, die begin vorige eeuw nog vrijelijk plaatsvond. Verder paste het schrijven van een dergelijk boek in zijn streven naar popularisering van de natuur. Een meer prozaïsche reden lag in het feit dat Thijsse in Bloemendaal een dure villa had gekocht en hiervoor extra geld kon gebruiken naast zijn salaris als leraar kennis der natuur aan de Kweekschool in Amsterdam.

'Het Vogeljaar' werd aanvankelijk in de vorm van twaalf losse maandelijkse afleveringen op de markt gebracht. Eind 1904 verschijnt het boek in kwartoformaat, voorzien van een groot aantal

De voorplaat van 'Het Vogelboekje' uit 1912.

tekeningen en veertien gelithografeerde platen van Jan Gerard Keulemans en Jan van Oort. 'Het Vogeljaar' beschrijft in de eerste druk 36 vogelsoorten in een voor die tijd laagdrempelige, bijna huiselijke stijl. De wat merkwaardige titel verwijst naar een beschrijving van het vogelleven door het jaar heen, waaraan het laatste hoofdstuk is gewijd. Het boek werd uitgegeven door W. Versluys uit Amsterdam, die ook de zes boekjes van Heimans en Thijsse uit de serie 'Van vlinders, vogels en bloemen' op de markt had gebracht.

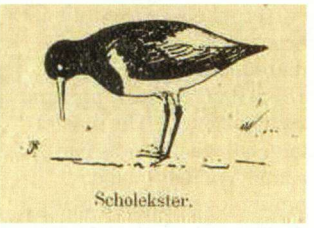

Scholekster. In 'Het Vogelboekje' uit 1912.

De tweede druk uit 1913 beschrijft 42 vogelsoorten en verschijnt in een aanzienlijk kleiner formaat, met veertien kleurenplaten van Van Oort en veel zwartwitfoto's. Deze uitgave telt ruim 560 bladzijden. Na de derde (bijna identieke) druk uit 1923, verschijnt in 1938 bij uitgever Schoonderbeek uit Laren de vierde druk, die twee delen beslaat. Door de vele foto's tellen beide drukken tezamen meer dan zeshonderd bladzijden. De vijfde druk is weer wat compacter en komt uit in 1945. Deze druk zou tot midden jaren zestig van de vorige eeuw verkrijgbaar zijn en wordt in 1969 vervangen door een geheel nieuwe uitvoering, waarin kleurenplaten van Theo van Hoytema, Rein Stuurman en (opnieuw) Keulemans zijn opgenomen. De tekst ondergaat in de opeenvolgende drukken slechts marginale wijzigingen. Merkwaardig is dat de zesde druk (1969) de

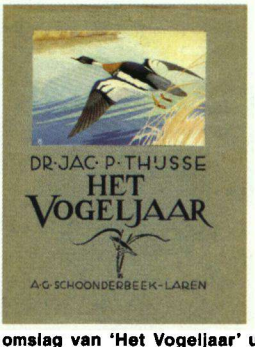

Het omslag van 'Het Vogeljaar' uit 1942.

Het omslag van 'Het Vogeljaar' uit 1903.

oorspronkelijke tekst uit 1904 bevat, een aantal kleurenreproducties uit de periode 1870-1950 en veel moderne zwartwitfoto's. Dit illustratieve allegaartje was een aantal vooraanstaande ornithologen slechts matig naar de zin. De laatste druk van 'Het Vogeljaar' verscheen in vrijwel ongewijzigde vorm in 1972. In de jaren negentig van de vorige eeuw is door uitgever Schoonderbeek nog overwogen een nieuwe, achtste druk uit te brengen, maar in verband met de hoge kosten is het daar niet van gekomen.

'Lijstervangst', een litho van J.G. Keulemans in 'Het Vogeljaar' uit 1904.

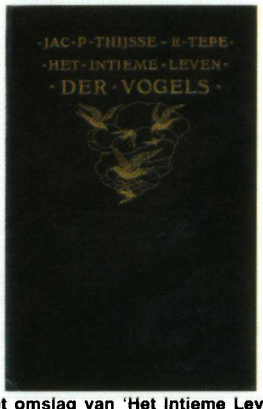

Het omslag van 'Het Intieme Leven Der Vogels' uit 1906.

'Het Vogeljaar' is gedurende meer dan zeven decennia één van de Nederlandse standaardwerken op vogelgebied geweest. Hoewel in wetenschappelijk opzicht de beschrijvingen van Thijsse inmiddels behoorlijk gedateerd zijn geraakt, bekoort het boek bij herlezing nog steeds door zijn onbevangen stijl, waarin de liefde voor vogels luid doorklinkt. Begin jaren vijftig werd *het Vogeljaar* geadopteerd als naam voor een nieuw vogeltijdschrift, dat inmiddels in zijn 52ste jaargang is.

Het intieme leven der vogels

In 1906 komt Thijsse met zijn tweede vogelboek, 'Het intieme leven der vogels'. Dit werk gaat in op de leefwijze van zeventien vogelsoorten en telt vijftig schitterende foto's van vogelfotograaf Richard Tepe. Uitgever van dit handzame leesboek is Vincent Loosjes uit Haarlem. Dit boek beschrijft vrij uitvoerig het leefgedrag van een aantal vogels, maakt een meer wetenschappelijke indruk en is waarschijnlijk in een veel kleinere oplage uitgegeven dan 'Het Vogeljaar'. De tweede druk uit 1913 heeft hetzelfde uiterlijk, maar bevat een aantal tekstaanpassingen. Zo vermeldt Thijsse in het voorwoord dat een aantal gunstige jaren voor de vogelstudie en vogelbescherming zijn voorbijgegaan, doelend op de inwerkingtreding van de Vogelwet in 1912. De polemische passages uit de eerste druk zijn geschrapt en een aantal nieuwe waarnemingen is

'Meeuwen', door Sjoerd Kuperus in 'Nederlandse Vogels'.

aan de tekst toegevoegd. Thijsse bracht in 1907 een brochure uit met als titel 'Vogelbescherming, een eisch van de tijd', waarin hij een vlammend pleidooi hield voor een wet ter bescherming van vogels. De Vogelwet zou de jacht op een groot aantal vogels strafbaar stellen, maar liet bepaalde soorten onbeschermd. De derde druk van dit werk zou pas in 1965

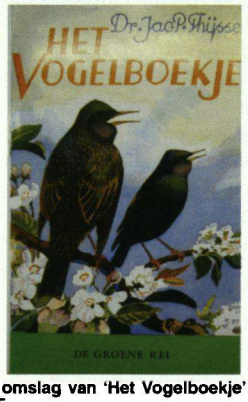

Het omslag van 'Het Vogelboekje' uit 1965.

verschijnen in een uitgave van L.J. Veen te Amsterdam. Deze uitgave heeft een uitgebreide inleiding van de hand van J.P. Strijbos en is met nieuwe foto's geïllustreerd.

Het vogelboekje

In 1912 verschijnt in de reeks

Tekening van een Visdief door Rein Stuurmam in 'Het Vogeljaar' 1969.

'Bibliotheek van de levende natuur' van Versluys het werk met de eenvoudige titel 'Het vogelboekje'. Thijsse vermeldt in de inleiding dat hij dit zakboekje heeft geschreven op veler verzoek; er was behoefte aan een naslagwerk dat in de jaszak mee naar buiten kon. Het boekje bevat korte beschrijvingen van vele tientallen vogelsoorten. Naast tekeningen van Jan van Oort en de schrijver zelf is de tekst met enkele zwartwitfoto's verlevendigd.
Dit werkje zou mede door zijn voordelige prijs een succesnummer worden met nieuwe drukken in 1925, 1929, 1944 en 1965. De tweede druk is aanzienlijk uitgebreider dan de eerste. In de volgende drukken wordt de tekst steeds geactualiseerd aan de hand van nieuwe waarnemingen en feiten. De vierde druk (vanaf dat moment uitgegeven door Schoonderbeek) bevat enkele kleurenplaten van Rein Stuurman. De vijfde druk uit 1965 heeft een door Fop I. Brouwer bewerkte tekst en telt vijftien kleurenplaten van Stuurman.

Nederlandsche vogels

Het minst bekende vogelboek van Thijsse, 'Nederlandsche vogels', verscheen in 1935 bij uitgever J.J.Tijl uit Zwolle. Dit uitzonderlijk grote boek (38 x 32 cm) telt slechts vijftig pagina's, verdeeld over twaalf hoofdstukken. Behalve aan de fraaie voorplaat ontleent dit werk zijn charme aan de twaalf grote aquarellen van Sjoerd Kuperus. Dit boek is gemaakt voor onderwijsdoeleinden en het is ook verschenen in de vorm van een tekstboekje met een map losse platen. Waarschijnlijk is slechts een

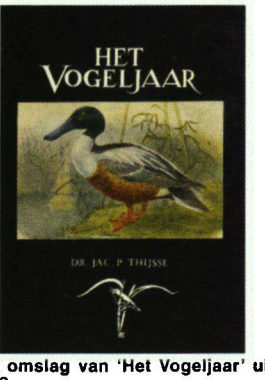

Het omslag van 'Het Vogeljaar' uit 1969.

zeer beperkte oplage uitgebracht, want dit is tegenwoordig het meest schaarse vogelboek van Thijsse. De tekst van het boek is verhalend en enigszins vergelijkbaar met die van 'Het Vogeljaar'.

Vogelzang

Postuum zou in 1965 het laatste vogelboek van Thijsse verschijnen in de reeks Verkade-albums. Het werk met de titel 'Vogelzang' geeft in typische Thijsse-stijl een verhandeling over het zanggedrag van Nederlandse vogels. Het betreft een manuscript uit 1938, dat vele jaren in de kluizen van Verkade heeft gelegen. Het Thijsse-jaar (1965, honderdste

Een tekening van een Roerdomp door J.G. Keulemans in 'Het Vogeljaar' uit 1969.

Het omslag van 'Nederlandse Vogels'.

geboortejaar, het jaar waarin diverse boeken van Thijsse werden herdrukt en nieuwe uitgaven over hem verschenen) was aanleiding voor publicatie van deze oude tekst, zij het in een eigentijds jasje (offsetdruk, met veel foto's en zonder inplak-plaatjes). Het boek telt tachtig pagina's, dertig zwartwit- en 34 kleurenfoto's en is daardoor vooral een kijkboek. De oplage bedroeg ruim 188.000 exemplaren, waarmee 'Vogelzang' waarschijnlijk het meest verbreide vogelboek van Thijsse is.

Betekenis van de vogelboeken

De vogelboeken van Thijsse hebben in de eerste helft van de twintigste eeuw een belangrijke betekenis gehad voor zowel ornithologen als het grote publiek. Het grote aantal heruitgaven over een reeks van decennia illustreert de populariteit van deze boeken. Het bijzondere van Thijsse is dat hij met zijn schrijfstijl een brede lezerskring wist te bereiken. Deze stijl dateert echter onmiskenbaar uit de vroege twintigste eeuw. Om die reden zijn zijn werken na begin jaren zeventig niet meer herdrukt.
De vogelboeken van Thijsse hebben op dit moment vooral een antiquarische waarde. Zeker de eerste druk van 'Het Vogeljaar' en het fraaie 'Nederlandsche Vogels' zijn gezochte titels, die in de handel gemakkelijk € 150 tot € 200 doen. Na 1975 is Thijsse enigszins uit de belangstelling geraakt, met een korte opleving in 1995, zijn vijftigste sterftejaar. Het Heimans en Thijsse Archief in Amsterdam conserveert en ontsluit zijn grote nalatenschap. De schrijver Sietzo Dijkhuizen zal in de loop van 2004 de eerste volledige biografie over Thijsse publiceren.

■ J. Rietveld, Houtlaan 9, 9403 EV Assen.

Dit artikel is eerder gepubliceerd in het tijdschrift Boekenpost nummer 72, juli/augustus 2004.

LITERATUUR:
Hammen, L. van der (1972, 1973, 1976): Bibliografische aantekeningen over Jac. P. Thijsse's Vogeljaar.
Tolman, R. (1940): Dr. Jac. P. Thijsse, een groot Nederlander. Het Spectrum, Utrecht.
Verkaik, J.P. et al. (1995): Jac. P. Thijsse, een leven in dienst van de natuur. Zutphen.
Schlegel, H. (1860): Natuurlijke historie van Nederland. Volume 6, De Vogels. A.C. Krüseman, Haarlem.